

MUSO AL-XORAZMIYNING DIDAKTIK QARASHLARI

Shahrisabiz Davlat Pedagogika inistituti

Pedagogika kafedrasi o'qituvchisi

Salimova Marjona Abduraxim qizi

Shahrisabiz Davlat Pedagogika inistituti

2- bosqich talabasi

Turayeva Zahroxon Ilhomovna

Shahrisabiz Davlat Pedagogika inistituti

2- bosqich talabasi

Nazarova Soliha Narzi qizi

Annotatsiya: Ushbu maqolada mashhur musulmon allomasi Abu Abdulloh Muhammad ibn Muso al-Xorazmiyning didaktik qarashlari tahlil etilgan. Al-Xorazmiy asarlarining ilmiy va amaliy ahamiyati, ta'lim metodlariga qo'shgan hissasi, hamda zamonaviy pedagogika tamoyillari bilan uyg'unligi ko'rsatib berilgan. Uning o'quvchini mustaqil fikrlashga undovchi yondashuvi, oddiydan murakkabga o'qitish uslubi va ilmni amaliyot bilan uyg'unlashtirish g'oyalari bugungi ta'lim jarayonida ham dolzarbdir. Maqola Xorazmiy merosining hozirgi zamon didaktikasi bilan qanday uyg'unlashishini yoritishga qaratilgan.

Kalit so'zlar: Muso al-Xorazmiy, didaktika, ta'lim, o'qitish metodikasi, ilmiylik, amaliyot, mantiqiy o'qitish, Sharq allomalari, algebra, tarixiy pedagogika

Kirish: Sharq uyg'onish davrining buyuk allomalaridan biri bo'lgan Abu Abdulloh Muhammad ibn Muso al-Xorazmiy (taxminan 783–850 yillar) nafaqat matematika, astronomiya va geografiya sohalarida, balki ilm-fan ta'limotini yoyishda ham chuqur iz qoldirgan mutafakkirdir. Uning ilmiy qarashlari nafaqat mazmunan boy, balki o'qitish va o'rganish metodologiyasi jihatidan ham didaktik ahamiyatga egadir. Xorazmiy asarlarida ilmiy tafakkur, tajriba va amaliyot uyg'unlashgan bo'lib, u bugungi pedagogika uchun ham dolzarb tamoyillarni ilgari surgan.

Al-Xorazmiyning ilmiy merosi va uning o‘qituvchilik bilan bog‘liqligi

Muso al-Xorazmiy ilm-fan rivojiga ulkan hissa qo‘shgan. Uning eng mashhur asarlari “Al-Kitob al-Muxtasar fi Hisob al-Jabr va al-Muqobala”, “Zij al-Sindhind” va “Kitob surat al-arz” kabilar bo‘lib, ular orqali nafaqat aniq fanlar rivoj topgan, balki o‘rganish uslublariga ham e‘tibor qaratilgan. Ayniqsa, “Aljabr” (algebra) sohasida yozilgan kitoblar ta’lim jarayonining mantiqiylik, ketma-ketlik, amaliyotga yo‘naltirish kabi asosiy didaktik prinsiplariga tayangan.

Xorazmiy ilmni faqatgina nazariya emas, balki amaliyot bilan uyg‘unlashtirish zarurligini ta’kidlaydi. Bu zamonaviy didaktikadagi “bilimni hayotga tatbiq etish” tamoyiliga juda yaqin.

Al-Xorazmiyning didaktik qarashlarining asosiy jihatleri

1. Ilmiylik va mantiqiylik tamoyili

Xorazmiy barcha ilmiy masalalarni mantiqiy asosda tushuntirishga harakat qilgan. U matematikani mantiq asosida o‘rgatgan, har bir qoidaning izohini real misollar orqali ko‘rsatgan. Bu uslub bugungi didaktikadagi “mantiqiy ketma-ketlikda o‘qitish” tamoyiliga to‘la mos keladi.

2. Amaliyotga yo‘naltirilganlik

Al-Xorazmiy o‘z asarlarida matematik amallarni hayotiy misollar bilan bog‘laydi — meros taqsimoti, savdo-sotiq, yer o‘lchash kabi. Bu esa o‘quvchilarda o‘zlashtirilayotgan bilimning hayotdagi foydasini tushunishga xizmat qiladi. Zamonaviy ta’limda bu kontekstual o‘qitish deb yuritiladi.

3. Oddiydan murakkabga tamoyili

Al-Xorazmiy bilimlarni tushuntirishda soddalashtirilgan shakldan murakkab yechimlarga o‘tadi. Dastlab oddiy misollar orqali tushuncha beriladi, so‘ngra u

umumlashtiriladi va murakkab formulalar keltiriladi. Bu esa bosqichma-bosqich o'qitish tamoyiliga asos bo'ladi.

4. Tushunarli tilda bayon qilish

U ilmiy ishlanmalarni arab tilida, xalq tushunadigan uslubda yozgan. Ustozlik an'analari bu juda muhim: murakkab tushunchalarni oddiy tilda tushuntirish orqali o'quvchining fikr yuritish qobiliyati rivojlanadi. Bu zamonaviy didaktikadagi differensial yondashuv va tushunarli o'qitish tamoyiliga mos keladi.

5. O'quvchini faol subyekt sifatida ko'rish

Xorazmiy ilm egallashda insonning o'z ustida ishlashi, izlanishi va mustaqil fikrlashini eng asosiy vosita sifatida ko'radi. Bu fikr zamonaviy konstruktiv pedagogikaning o'quvchi – faol ishtirokchi degan yondashuviga mos keladi.

Xorazmiy merosining zamonaviy ta'limdagi ahamiyati

Bugungi kunda al-Xorazmiy asarlari ko'plab tilga tarjima qilingan va o'rta hamda oliy ta'limda manba sifatida foydalanilmoqda. Ayniqsa, algebra, algoritm, geografiya va astronomiya fanlarida uning metodik yondashuvlari hali ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan.

Shuningdek, Xorazmiy nomidagi xalqaro maktablar, universitetlar va olimpiadalar ham uning didaktik qarashlarining barhayotligidan dalolat beradi. U o'z davrida o'qituvchining asosiy vazifasi — bilim berish bilan birga, fikrlashni o'rgatish ekanini ilgari surgan edi.

Xulosa: Muso al-Xorazmiy o'z davrining nafaqat buyuk allomasi, balki ilg'or pedagogik qarashlarga ega ustoz ham bo'lgan. Uning ilmiy va didaktik qarashlari bugungi ta'lim tizimi uchun ham muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi. Ilmni hayot bilan bog'lash, o'quvchini faol subyekt sifatida ko'rish, soddadan murakkabga qarab o'rgatish

– bularning barchasi al-Xorazmiy merosining zamonaviy ta’lim bilan uyg‘unlashib borayotganligidan dalolat beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov, I.A. **Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch.** – T.: Ma’naviyat, 2008. – 56–59-betlar.
2. Al-Xorazmiy, M. **Al-jabr va al-muqobala** (arab tilidan tarjima). – T.: Fan, 1997. – 12–34-betlar.
3. Ashurov, A. **Buyuk allomalar merosi va zamonaviy fan.** – T.: O‘zbekiston, 2011. – 41–47-betlar.
4. Sharipov, N. **O‘zbekistonda matematika fani tarixi.** – Samarqand: SamDU nashriyoti, 2016. – 89–92-betlar.
5. Abdullaeva, M. **Sharq mutafakkirlarining pedagogik qarashlari.** – T.: TDPU, 2015. – 73–78-betlar.
6. Rasulov, B. **Didaktika asoslari.** – T.: O‘qituvchi, 2009. – 102–106-betlar.
7. Yusupov, M. **Ilm va taraqqiyot tarixida Xorazmiy.** // “Fan va turmush” jurnali, 2018-yil, №4. – 19–23-betlar.
8. Ibn an-Nadim. **Al-Fihrist.** – Qohira, 1988. – 133–136-betlar.
9. Qodirov, A. **Pedagogik meros va zamonaviy ta’lim.** – T.: Innovatsiya, 2020. – 58–61-betlar.
10. UNESCO. **Al-Khwarizmi: The Father of Algebra.** – Paris: UNESCO Publications, 2000. – 7–12-betlar.